

Економічна система, власність та економічний інтерес

Економічна система – це особливим чином упорядкована, скоординована система зв'язку між суб'єктами національної економіки. Виділяють такі її типи: *чисто ринкова, адміністративно-командна (АКС), змішана ринкова економіка, перехідна і традиційна.*

У процесі еволюції нації залежно від конкретно-історичних та ідеологічних умов і ступеня свого розвитку використовували два принципово відмінних механізми організації економіки: на основі приватної власності на засоби виробництва і результати праці та на основі неприватної власності на капітал і результати господарської діяльності. Вид власності визначає і механізм управління економікою. Для неприватної (державної) власності характерним є централізоване (державне) управління, для приватної – самоуправління конкретних виробників. Економічна система з централізованим управлінням отримала назву „планова (командно-адміністративна) економіка”. У системах цього типу координування праці окремих індивідуальних працівників відбувається переважно позаекономічними методами, через прямий примус. Товарно-грошові відносини і стимули є другорядними, підпорядкованими. Управління економікою здійснюється на основі затверджених планів і директив, які доводять до виробників.

Економічна адаптація – пристосування економічної системи до нових умов господарського життя, ринкової кон'юнктури, соціально-економічних пріоритетів.

Економічна система, побудована переважно на приватній власності, спирається на широку господарську самостійність товаровиробників, які діють на свій страх і ризик. Засобом координації праці в цих системах є товарно-грошові відносини і конкуренція, які диктують товаровиробникам певний спосіб дії.

Україні належить здійснити перехід від планової до ринкової економіки з системою приватної власності та самоуправління виробників.

Економічна система формується під впливом об'єктивних (економічні закони) і суб'єктивних (певні ідеологічні системи) факторів. Найадекватнішою за господарським змістом (відповідністю механізму формування структури праці, капіталу, створеного продукту потребам суспільства) і суспільним призначенням є економічна система, в якій ці фактори узгоджено. Оскільки економічні закони діють об'єктивно і незмінно, то ідеологічні системи повинні формуватися згідно з вимогами цих законів, що потребує їх пізнання і з'ясування їхньої дії. Превалювання форми економічної системи над її господарським змістом призводить до кризових явищ. Зміст економічної системи повинен відображати зміст праці і життєдіяльності індивіда, груп індивідів і суспільства загалом. Люди створюють виробництво задля розв'язання своїх проблем і тільки через економічну доцільність можуть використовувати найвигідніші форми його організації.

Світовій практиці відомі приклади створення економічних систем як за економічним змістом (за ефективністю виробництва), так і за господарською формою (колективне виробництво на усупільненій власності). Однак і в першому, і в другому випадках базою становлення та розвитку національної економічної системи є основне економічне відношення: відношення людини до власності на засоби виробництва і результати праці. В обох випадках до уваги береться **економічний інтерес**: у першому випадку – людини-працівника, у другому – всього суспільства. В першому випадку вважається, що **спонукою (економічним стимулом)** до виробництва є **приватний інтерес** людини, в другому – **суспільний інтерес**.

Різні підходи до організації економічної системи зумовили принципові відмінності внутрішньої організації їх виробництва, розподілу і обміну. Механізми реалізації господарських процесів у цих системах були неоднаковими, а отже, різними були й відповідні результати.

Економічна система будь-якого типу охоплює декілька підсистем, зокрема:

- систему виробництва;
- систему розподілу;
- систему обігу;
- систему споживання;
- систему державного і соціального розвитку.

У *системі виробництва* створюється національний продукт, його вартість; у *системі обігу* відбувається реалізація національного продукту, яка забезпечує відшкодування витрат виробництва і отримання прибутку в системі виробництва і системі обігу; *система державного і соціального розвитку* функціонує на основі перерозподілу прибутків і доходів через державний бюджет, отриманих у перших двох системах. Отже, питання вибору типу економічної системи зводиться до обґрунтування перерозподілу функцій управління в суспільстві і економіці між власниками капіталу та державою за принципом: виробники самостійно управляють процесом виробництва продукту і його реалізації, а держава обмежується управлінням державними справами та соціальним захистом тих, хто його потребує. Оскільки процес виробництва товарів і послуг та їх обмін, які здійснюються суто ринковими методами, супроводжуються гострими соціальними конфліктами, запобігти їм або послабити їх може держава, певною мірою впливаючи на економічні процеси. Отже, вона є необхідним інструментом регулювання економіки, але економіка функціонує на основі товарно-грошових відносин. У цьому полягає магістральний шлях сучасного прогресу не в одній окремій країні, а в цілому світі.

Сама власність ще не визначає економічного змісту виробництва і процесів обігу, але вона є основою формування відносин, що забезпечують відповідний господарський зміст.

Власність – це система економічних відносин з приводу володіння, користування і розпорядження майном. Власність – об'єктивна економічна категорія. Водночас вона органічно обумовлюється її суб'єктом.

Специфічною властивістю власності є здатність приносити прибуток і нагромаджуватися чи розширюватися завдяки цілеспрямованій праці. Об'єкт власності як фізична річ сам не може приносити прибуток і нагромаджуватися, це можливо лише за відповідного спонукання до праці її суб'єкта (власника або користувача) через механізм економічного інтересу, що забезпечує остаточний результат – отримання прибутку чи доходу. Саме завдяки прибутку чи доходу власник має змогу відтворити і розширити об'єкт власності, а користувач – збільшити свою заробітну плату. Найефективніше цей механізм функціонує за збігу інтересів власника і користувача.

Володіння характеризує необмежену в часі належність об'єкта власності певному суб'єктові, фактичне панування суб'єкта над об'єктом власності.

Відчуження – процес перетворення діяльності та здібностей людини на самостійну силу, уречевлення результатів праці з перетворенням власності суб'єктів на об'єкти економічних відносин.

Домінуючий об'єкт власності – характеристика розвитку продуктивних сил; визначальний чинник, навколо якого будуються процеси обміну. В певних умовах може виконувати функції грошей.

Економічний інтерес є рушійною силою виробництва або надання послуг. Пріоритетна ланка в діалектичній єдності суб'єкта власності і його економічного інтересу – суб'єкт власності, який і формує свій інтерес, свої наміри. Практика доводить: чим конкретнішим є власник засобів виробництва, тим виразнішим є його інтерес і тим раціональніше та ефективніше функціонують матеріальні та грошові ресурси для реалізації цього інтересу.

З урахуванням цих відмінностей виділяють два типи національних економік.

1. Економіка, в якій домінує приватна власність (пряме невід'ємне право конкретної особи на засоби виробництва, землю, створений продукт).

2. Економіка, сформована на неприватній (суспільній) власності (опосередкованому праві конкретної особи на засоби виробництва, землю, створений продукт).

Виділяють такі **форми приватної власності**:

- індивідуальна (суб'єктом власності є одна особа);
- сімейна (суб'єктом власності є сім'я, родина власників);
- колективна або корпоративна (індивідуальні, сімейні, групові власники передають свою власність у колективне управління).

Форми неприватної власності:

– державна (суб'єктом власності є держава, для господарського використання об'єктів державної власності вона наймає відповідну робочу силу);

– кооперативна (суб'єктом власності є група осіб, об'єднаних на основі майнової пайової участі в кооперативі. Створена і розширена ними власність є спільною);

– колективна (державна власність інтегрується в об'єднання, концерни, корпорації, а кооперативна – у спілки, союзи тощо). Суб'єктами власності є відповідно держава і кооперативи. Можливі корпоративні утворення державної та індивідуальної чи сімейної власності на основі акціонування.

Використана література:

1. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Пік”, 2009. – 548 с. : іл.
2. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – [2-ге вид., випр.]. – Кіровоград : „КОД”, 2010. – 548 с. : іл.
3. Яковенко Р. В. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики. Дидактичний довідник / Роман Яковенко. – [Вид. 2-ге, випр.]. – Кіровоград : видавець Лисенко В.Ф., 2015. – 130 с.
4. Яковенко Р. В. Основи теорії економіки для технічних спеціальностей : навч. посіб / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Поліграф-Сервіс”, 2009. – 120 с. : іл.
5. Яковенко Р. В. Державне регулювання економіки : конспект лекцій / Роман Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – 40 с. : іл.

Р. В. ЯКОВЕНКО,
к.е.н., доцент